

חזקת שלוש שנים לרבנן

ר' אליעזר בן-לזר

- א. מבוא
- ב. חזקת מטלטלין
- ג. החזקה השנייה-חזקת קרקעות
- ד. שאלת הראשונים
- ה. שיטת היש מפרשים ברמב"ן
- ו. הרמב"ן
- ז. בירור נוסף בדברי הרמב"ן
- ח. הבנת קצות החושן
- ט. דברי הנימוקי יוסף
- י. הבנת הקהילות יעקב בדברי בנימוקי יוסף
- יא. הבנת ר' יונה את שלוש שנים לחזקה לרבנן
- יב. הבנת הרא"ש
- יג. פירוש הרא"ש על-פי ההקבלה לדברי הנמוקי יוסף
- יד. סיכום הסוגיה

א. מבוא

אומרת המשנה הראשונה בפרק שלישי "חזקת הבתים והבורות והשיחין..." הפרק עוסק בענייני חזקות. יש שתי סוגי חזקות, חזקת מטלטלין וחזקת קרקעות, בה אנו נעסוק.

ב. חזקת מטלטלין

במקרה בו אדם אוחז בחפץ וטוען שהוא שלו וכנגדו אדם שטוען כי הוא בעל החפץ והראשון הוא שקרן, יש מספר אפשרויות. מקרה בו לא ידוע לנו לא למי החפץ שייך עכשיו ולא למי היה שייך לפני כן, כלומר מקרה שבכלל לא ברור שהטוען כנגד המחזיק היה אי פעם בעלים,

החפץ יישאר בידי המחזיק, עד שיוכח אחרת, אפילו אם ברור לנו שהמחזיק אוזחז בחפץ בדיוק לרגע.

מקרה של מחליף פרה בחמור, במקרה זה נאמר שמכיוון שהמחזיק אוזחז בחפץ, הטוען יצטרך להביא ראיה על כך שהחפץ שלו על מנת לקבלו ועד אז החפץ יישאר בידי המחזיק, מספק, בגלל שאנחנו לא יודעים מה הייתה המציאות לגבי אותו וולד.

מקרה שהמחזיק טוען שהחפץ שלו כעת בגלל שקנה אותו, כלומר יש עדים שלפני שהחפץ הגיע לידינו הוא היה של אותו אדם שטוען כנגדו, אלא שהמחזיק טוען שהוא קנה אותו ממנו, ואילו הטוען כנגדו טוען שהוא לא מכר את החפץ, והוא עדיין שלו.

מקרה זה מתחלק לשניים. הסוג הראשון הוא חפץ שעשוי להימכר בלבד, כלומר שאין אפשרות שהוא הגיע לידינו של המחזיק בשום צורה אחרת מאשר קנין, ואם לא אז בגניבה. מדובר על חפץ שלא משאילים אותו והמחזיק גם אינו אומן המתקן חפצים מסוג זה. הסוג השני הוא חפץ שעשוי גם להשאלה או שאותו מחזיק הוא אומן שמתקן חפצים מסוג זה.

לגבי המקרה השלישי, בעניין החפצים מן הסוג הראשון אמרו חז"ל (שבועות מו:): שהואיל ויש רק שתי אפשרויות או שהוא גנב או שהוא קנה, הרי ש-"לאחזוקי אנשי בגנבי לא מחזיקינן", כלומר לא נאמר על מוחזק בחפץ שהוא גנב, אלא נאמר שהחפץ שלו, כי מן הסתם הוא קנה אותו. לעומת זאת, באשר לחפצים מהסוג השני אמרו חז"ל (שם) שהמחזיק אינו נאמן לטעון שקנה את החפץ, מפני שישנן אפשרויות אחרות מלבד קניין או גניבה להיות החפץ בחזקתו, והיא, דהיינו השאלה או תיקון.

ושאלנו שלוש שאלות לגבי ההלכה שנפסקה בעניין החפצים מהסוג הראשון. ראשית, היא מדוע אנו אומרים כי אותו מוחזק מן הסתם קנה את החפץ, הרי יש גנבים בעולם! יתר על כן, אם אנו אומרים שהמחזיק קנה את החפץ, יוצא שאנו מעמידים את הטוען כמי שמנסה לגנוב חפץ שכבר לא שייך לו. יוצא שודאי שאנו רואים את המציאות ככזאת שיש בה גנבים. למה כ"כ ברור לנו שהמחזיק לא גנב! לבסוף, אם כל כך ברור לנו שהמחזיק הוא לא גנב, אז למה בגדרות צאן או בכלי שניתן לאומן או כלי שיש אפשרות שקיבל אותו בהשאלה אנחנו כן אומרים שהמחזיק לא נאמן לטעון שקנה? הרי בכך אנו אומרים בעצם שהוא מנסה כעת לגנוב?

על השאלות האמורות ענינו שישנן שתי אפשרויות להבנת האמירה "לאחזוקי אנשי בגנבי לא מחזקינן" אפשרות אחת היא שקשה לגנוב מתוך הבית, ואדם לא מעז כ"כ לעשות זאת, ולכן ברור לנו שהוא לא גנב. לפיכך, כאשר היה לו קל להשיג את אותו חפץ בגניבה, ולא ע"י עזות, לא יהיה נאמן לומר שהוא לא גנב אותו. לפיכך, בגדרות צאן שהולכות לבד, וכן כלים שניתנים להשאלה ושניתנים לאומן, לא נאמר שהוא נאמן לומר כי קנה אותם. אפשרות שניה היא שהדבר נבדק מבחינתנו עוד קודם לטענות הצדדים, מה אנחנו רואים במבט ראשון. אנחנו יוצאים מנקודת מבט שאנו לא גרים ב"סדום", ויסוד המציאות הוא לא שאנשים משיגים חפצים בגניבה, אלא בקנין. כאשר יש חפץ שלא ניתן להשיגו אלא אם כן קנה אותו המחזיק או גנב אותו, במבט ראשון ברור לנו שלא הייתה כאן גניבה אלא קניין. מובנו של משפט זה "לאחזוקי איניש בגנבי לא מחזקינן" הוא, שמבטנו על המציאות היא, שהיא לא מתנהלת בגניבות, אפילו שברור לנו שיש גנבים. מי שרוצה לטעון שהיה שינוי ביסוד המציאות- עליו חובת הראיה. לפיכך, לגבי העברת בעלות, כשאנחנו רואים כלים של אדם אחד אצל חברו, אנחנו עדיין רואים כאן את הבעלים הראשון כאוחז בחפץ, ומי שרוצה לטעון אחרת, עליו חובת הראיה. לעומת זאת, בכלים שלא עשויין להשאל, כאשר אנו רואים חפץ של אדם אצל חברו אנחנו לא רואים את הבעלים הראשון בחפץ. כאשר חפץ כזה נמצא בידיו של אדם אחר, רק הוא נמצא בחפץ, והבעלים הראשון כבר אינו קיים כאן.

ג. החזקה השנייה – חזקת קרקעות

בקרקות הדין שונה. במטלטלין החזקה מגיעה לאותו מחזיק ברגע שהוא אוחז בחפץ, ואילו בקרקעות יש צורך שהמחזיק ישב בקרקע זו שלוש שנים. ושאלנו – מדוע הדין שונה? לשאלה זו יש שתי תשובות אפשריות, ע"פ שתי האפשרויות לגבי חזקת מטלטלין, לעיל.

ע"פ ההסבר הראשון, שמסובך לגנוב מטלטלין, הרי שבקרקעות זה פשוט יותר. לא קשה לדלג על גדר ולהתחיל לעבוד בקרקע, ואין צורך בעזות לכך, שהרי אם יבואו הבעלים, יוכל לתרץ לו שרק עבר בשטח. לפיכך, בקרקע

הדין יהיה בשלב הראשון כגודרות וכלים שניתנים להשאלה, שאין עליהם נאמנות לטעון קניין. ע"פ ההסבר השני, שאדם לא מוחזק כגנב כי לא כך מתנהלת המציאות, הרי שבקרקע כאשר אדם נמצא בשטח אין סיבה לומר שהבעלים איננו כאן, כי אולי המחזיק הוא עובד הבעלים או אורח, ולא ברגע אחד יהפוך לבעלים.

כעת יש לדון, מה מתחולל לאחר ג' שנים, שפתאום אנו אומרים שעכשיו נוצרה החזקה. האם נוצר כעת מה שנוצר במטלטלין ברגע אחד, רק שבקרקעות זה לוקח שלוש שנים, או שבקרקעות לא רק שיש שינוי בזמן שלוקח להיווצרות החזקה, אלא שגם מה שקורה הוא אחר והיסוד שנוצר כאן הוא שונה?

הגמ' מביאה שתי דרכים להבנת חזקת ג' שנים בקרקעות, כאשר אדם שיושב בקרקע טוען שהיא קנויה לו, והמרא קמא טוען שזה שקר. הדרך הראשונה היא דעת **הולכי אושא**, הסוברים שדין זה נלמד מגי נגיחות שבשור המועד¹ *. הדרך השנייה היא דעת **רבנן**, ובה נעסוק.

הגמ' מעלה כמה נסיונות להסביר את לימודם של רבנן. תחילה, מוצעת האפשרות שרבנן לומדים מפסוק בספר ירמיה. הבנה זו נדחית, והגמ' עוברת להסברים על-פי סברות. "אלא אמר רבא שתא קמייתא מחיל איניש תרתי מחיל תלת לא מחיל." אומר רבא, שבד"כ אדם מוכן למחול על פירותיו שנתיים ולא יותר. אם המרא קמא שתק ג"ש, זה מקרה חריג המשמש את המחזיק כראיה נגד המ"ק. אם באמת הקרקע הייתה שלו, לא היה מוחל כ"כ הרבה זמן על אכילת הפירות. אביי דוחה את ההבנה הזו: "אמר ליה אביי אלא מעתה כי הדרא ארעא, תהדר לבר מפיריה, אלמא אמר רב נחמן הדרא ארעא והדר פירי." אנו יודעים שהדין הוא שכאשר חוזרת הקרקע למ"ק היא חוזרת עם הפירות, ואם היינו אומרים, שבשנתיים הראשונות אדם מוכן למחול על הפירות, לא יכול הבעלים לטעון שלא מחל על פירותיו, עד שיוכיח אחרת, שיראה שהמציאות הייתה שונה לגבינו לעומת מה שהכרנו עד עכשיו, ואם כן, צריך לאמר שלא מכאן למדו רבנן את דין חזקת ג' שנים.

¹ * הערת המערכת: בבירור דעת הולכי אושא עוסק מאמרם של דניאל לוי ודובי כוגן שבחוברת זו.

כעת, מבאר רבא את דבריו. "אלא אמר רבא שתא קמייתא לא קפיד איניש תרתי לא קפיד תלת קפיד." אין הכוונה למחילה על הפירות, אלא שבשנתיים הראשונות הוא לא מוחה על ישיבה בקרקע שלו, כיוון שהוא סובל את זה שיושבים לו בשטח, לעומת השנה השלישית שבה דרך האדם למחות, ישיבה כזו כבר לא נותנת לו לשבת בשקט. אם הוא לא מוחה, זו בודאי ראייה כנגדו, ולכן לאחר שלוש שנים של שתיקה הבעלות עוברת ידיים, שמן הסתם הקרקע נמכרה למחזיק. אביי דוחה גם הצעה זו "אמר ליה אביי אלא מעתה כגון הני דבי בר אלישיב דקפדי אפילו אמאן דחליף אמצרא דידהו הכי נמי דלאלתר הוי חזקה! וכי תימא הכי נמי א"כ נתת דברך לשיעורין!!!" אם הלימוד של רבנן הוא כדברי רבא, הרי שדבר זה לא יכול להיאמר באופן גורף על כלל האנשים, כיוון שיש כאלו שהם "כבר אלישיב", שכבר כאשר חולפים להם בשטח הם מוחים. אם כן, לגביהם, אם לא ימחו בו ברגע שיתיישב, כבר אז תהיה זו ראייה נגדם, שמן הסתם לא מחו בגלל שמכרו את הקרקע. זאת אומרת, שישנם הרבה סוגי בנ"א, וכל אדם מקפיד בזמן אחר על כניסה וישיבה בקרקע שלו. לפיכך, לעולם לא תוכל לומר ששתיקה של זמן מסוים היא ראייה כנגד המ"ק.

לאור האמור, מציג רבא נימוק אחר לדעת רבנן. "אלא אמר רבא שתא קמייתא מזדהר איניש בשטרי תרתי ותלת מזדהר, טפי לא מזדהר" החזקה נתונה לאדם היושב בקרקע, כיוון ששלוש שנים ראשונות אדם שומר על השטר ולאחר שלוש שנים נוהג העולם הוא כזה שזורקים את השטרות, כלומר שלא מקפידים יותר על שמירתם. לפיכך, בשלב זה נוצרת אצל היושב חזקה על הקרקע, ואי אפשר להוציאה ממנו יותר וזו היא חזקת ג"ש לרבנן.

בהמשך תתברר יותר כוונת תשובתו של רבא, אך נאמר כבר כעת שאין כאן ראייה נגד המ"ק, כמו שיש בשתי ההבנות הראשונות של רבא, אלא עניין טכני שנוהג העולם הוא שלא להחזיק בשטרות יותר זמן מג' שנים. בהבנה בסיסית, אפשר לומר שהסיבה לכך שלא שומרים על שטרות יותר מג' שנים היא ששלוש שנים אדם חושש מאותו מ"ק, שמא יערער אחריו, ולכן שומר על השטר כראיה, שאם יבוא משהו ויטען כנגדו יהיה לו מה להראות לו. לאחר ג"ש, שזהו זמן מספיק ארוך, מרגיש היושב כבר ביטחון גדול בקרקע שלא יבוא ויטען אחר כנגדו, ולכן יכול אפי' לזרוק את הראיה או לשמור פחות על אותו שטר. אומר רבא שמפני שזה לא חריג שאין

לאותו מחזיק שטר, אי אפשר להוציאו מהשטח. יש למי"ק אפשרות של ג"ש למחות, ולגרום ליושב לשמור על השטר, גם לאחר ג"ש, כלומר לאחר המחאה היושב חושש ושומר על השטר יותר, ולכן לאחר המחאה לא יוכל לטעון שזרק את השטר לאחר שלוש שנים, בגלל שזה חריג.

אביי מקשה על ההבנה הזו: "א"ל אביי, אלא מעתה מחאה שלא בפניו לא הויה מחאה!" לפי זה, שאם רוצה למחות ביושב חייב למחות לפני זמן זה, עמ"נ לגרום לו לשמור על השטר יותר זמן, כאמור. אם כן, מחאה זו צריכה להיות בפניו ממש, כדי שבטוח ישמע את המחאה ולא יוכל לטעון שלא שמע, ולכן זרק את השטר, אבל אנחנו יודעים שמחאה שלא בפניו כן הויה מחאה! הגמ' משיבה: "דא"ל חברך חבא אית ליה, וחברא דחברך חבא אית ליה", כלומר מחאה זה דבר שעובר מפה לאוזן והיית אמור לשמוע. על איזה שלב מבין ההבנות שואל אביי את השאלה הזו. האם רק על ההבנה האחרונה, או שמא יכול לשאול גם על השלבים הקודמים?

ענינו על כך ששני השלבים הראשונים, "מחילה" ו"ולא קפיד", עוסקים בראיה מכך שהבעלים לא הביע מורת רוח על כך שיושבים ואוכלים לו מהפירות. הבעת מורת רוח לא צריכה להיות דווקא בפניו, ודי שתיעשה בפני שני עדים, שיעידו שהוא אמר שלא נח לו עם זה שיושבים לו בשטח. זאת, מפני שהמחאה לא מחייבת את המחזיק לעשות פעולה מסויימת. אולם, ההבנה השלישית מדברת על שמירת השטרות, ותפקיד המחאה הוא לגרום ליושב לשמור על השטר. מחאה זו ודאי צריכה להישמע גם ליושב, שידע ליזהר בשטר יותר זמן. לפיכך, אמרנו ששאלה זו נכון לומר שנשאלה רק לגבי ההבנה האחרונה.

ד. שאלת הראשונים

שאלו הראשונים על מסקנת הסוגיא- "במאי מהני לן הך טעמא דבתלת שני לא מזדהר הא סו"ס קאי הקרקע בחזקת המי"ק, ובמה יפסיד זה את קרקעו" (ר' נחום בשם הראשונים). איך קשורה עובדה זו, שאדם זורק את השטר לאחר ג"ש, לעצם הדין שלנו, שנבוא ונעביר את הקרקע בעלות מידי המי"ק לידי המחזיק. הרי זה שכרגע לאחר שלוש שנים אין לו שטר להראות, לא אומר שלפני כן היה לו שטר, אולי אין לו שטר בגלל שמעולם לא היה לו שטר, אולי אין לו שטר כי מעולם הוא לא קנה את הקרקע.

אמנם, ישנה אפשרות שבאמת קנה, אבל בדיוק באותה מידה ישנה גם אפשרות שלא קנה. יש כאן ספק בדין, ואין כאן שום ראייה לא לצד היושב שאין לו שטר, ולא לצד המ"ק, שלא יכול להוכיח שלא מכר, שהרי אם יכול היה, מן הסתם היה עושה זאת. במצב כזה היינו מצפים שהקרקע תחזור לבעלים הקודמים, שהם המקום האחרון הידוע לנו בודאות שהקרקע הייתה שלו. ומי שרוצה לשנות שיביא ראיות?
ראינו בדבר שאלה זו כמה דרכים לבאר.

ה. שיטת היש מפרשים ברמב"ן

להלן בפרקנו (מב.) דנה הגמ' במקרה של יושב בקרקע שמת ובנו יורשו וממשיך לשבת שם בקרקע. אומרת הגמ' כי תקופת ישיבתו של הבן מצטרפת לזו של האב לעניין חזקה.

הרמב"ן (בחידושו על אתר) מביא את דברי "יש מפרשים", שלומדים ממסקנת הגמ' אצלנו (כ"ט), דהיינו שרבנן לומדים את דין חזקת שלוש שנים על בסיס זמן זהירות הקונים בשטר, שלקטן אין חזקה על הקרקע. "יש מפרשים דווקא בבנו גדול אבל קטן לא בר מחוי ביה הוא והלכך לאו בר חזקה הוא דכיוון דכי מחי, לא בר אזדהורי בשטרי הוא איהו נמי לא מחי..." אם סיבת המחאה היא לגרום לאדם להמשיך ולשמור על השטר גם לאחר ג"ש, הרי שבקטן כל זה לא נכון. גם אם ימחו בו, הוא לא ישמור על הראיה שלו, כי הוא לא מבין את משמעותה וגם לא את משמעות המחאה. לפיכך, "איהו נמי לא מחי", כלומר זו הסיבה שהמ"ק לא מחה בו.

למה נצרכים "יש מפרשים" להסביר לנו למה הוא לא מחה בו?
נראה שלשיטתם, בדרך כלל היעדר מחאה תוך ג"ש זו ראייה כנגד המ"ק, כאמור, והיינו חושבים שכך יהיה גם בקטן. אומרים ה-"יש מפרשים" שבגלל שיש למרא קמא סיבה למה לא למחות בו, כי זה לא מועיל, אז היעדר המחאה לא תהיה ראייה כנגד המרא קמא. ממילא, **לקטן אין חזקה בקרקעות**, כלומר אין לו ראייה כנגד המרא קמא שתגרום לקרקע להיקרא בשמו.

לכאורה ה-"יש מפרשים" חוזרים ליסוד של ראייה כנגד המ"ק משתיקתו ג"ש, והרי כבר דחינו את ההבנה הזו בשלב הקודם של רבא, וקושיית אביי, והתירוץ של זהירות בשטר פותח הבנה חדשה לגמרי ("אלא אמר רבא"),

שאכן אי אפשר להביא ראיה כנגד המ"ק משתיקתו, ולכן מובן שלא מכאן למדו רבנן את חזקת ג' שנים?

לאור זאת, ניתן להשיב שבאמת לא דחינו לגמרי את ההבנה השנייה של רבא, שחזקת ג"ש נוצרת מכח ראיה כנגד המ"ק ששתק ג"ש. השאלה המהותית תהיה כלפי מה שתיקתו של המ"ק תהווה ראיה כנגדו. בתבנה הסופית אומר רבא שאם אדם שותק מול מציאות שתפגע בכוחו, בקבלת הקרקע שלו בחזרה, זו ראיה כנגדו. זאת אומרת, שכעיקרון אדם לא מוחה כאשר פולשים לו לקרקע כהבעת מורת רוח, אלא אם כן יש למחאתו משמעות. אם כן, עד שלוש שנים אין למחאה שום משמעות, שהרי בכל זמן שיחליט המרא קמא להוציא את הפולש מהקרקע, יעשה זאת ללא בעיה, שהרי הוא המרא קמא ונטל הראיה יהיה על הפולש, אחרת הקרקע תחזור לבעליה. אולם, לקראת סוף השנה השלישית, כשמתקרב הזמן בו נוהגים הקונים לזרוק את השטרות, המחאה מקבלת משמעות, שהרי אם ימחה בפולש, והוא יטען שקנה את הקרקע, יצטרך הוא להראות שטר מכר גם לאחר שלוש שנים, ואם אין לו יהיה בכך ראיה שאכן לא קנה. לעומת זאת, אם המ"ק לא ימחה בזמן זה, יוכל ה"פולש" לטעון שזרק את השטר, ומ"ק יתקשה לקבל את הקרקע בחזרה. מכיוון שכך, אם לא מחה זו ראיה שמכר את הקרקע.

דין קטן. מכיוון שזו החזקה, אומרים ה-"יש מפרשים" שלקטן אין חזקה, מפני שכבר מתחילת ישיבתו אין בעיה, כלומר שלא אכפת למרא קמא שהקטן יושב לו בקרקע. גם כאשר מתקרבים לשלוש שנים לא נוצרת סיבה יותר טובה למחות בו, מכיוון שזה לא יגרום לו לשמור על השטר יותר. לפיכך, זו לא ראיה כנגד המ"ק אם לא מחה.

הגמ', לפי הבנה חדשה זו, אומרת שבתוך ג"ש אין ראיה מכך שאדם לא מוחה ביושב, מפני שאין צורך במחאה זו. אולם, אם הוא לא ימחה כאשר יש צורך במחאה זו, לקראת סוף השלוש שנים שאז יעלם השטר, וודאי שזו תהיה ראיה כנגדו.

ו. הרמב"ן

כהקדמה לבירור דברי הרמב"ן, נזכיר שלאחר שאביי דוחה את ההבנה השניה של רבא, שדין חזקת ג"ש לפי רבנן נעוץ בכך שאדם מוחל על פלישה של שנתיים ולא על פלישה של שלוש שנים, בכך שיש הבדלים בין אנשים לגבי מידת הקפדתם, ואם כן נתת דברך לשיעורין, כלומר א"א לכוף את הדין הזה באופן כולל? על כך, הביא רבא עוד אפשרות (ואולי נראה כי זו השלמה לאפשרות הקודמת), שדעת רבנן נובעת מכך שאדם שומר על השטר במשך שלוש שנים, כאמור. לעיל שאלנו שלכאורה אין עובדה זו קשורה בכלל לאמת, כלו' זה שאין לנו ראיה כנגד היושב מכך שאין לו שטר לאחר ג"ש, אין זה אומר עדיין שליושב יש ראיה מכך שהקרקע שלו. בהקשר זה, מסביר הרמב"ן: "כיון דהאי שתיק, רגליים לדבר, אלא שתוך שלוש אמרינן ליה למחזיק אחוי לשטרך, ולאחר שלוש כיוון דלא מזדהר ביה טפי איתרע ליה האי טענה ואמרינן לא לחינם שתק." הראיה של המחזיק אינה מכך שלאחר ג"ש לא אמור להיות לו שטר, אלא מכך ששתק המ"ק על עצם ישיבת המחזיק, זמן ממושך יותר ממה שהיינו מצפים ממנו

לפי זה, האם צריך ג"ש של שתיקת מ"ק כדי שתהיה נגדו ראיה או שמספיק אולי אפי' יום א"י מהרמב"ן לא נראה שהשתיקה אמורה להיות ג"ש, כך שגם נגד בר אלישיב לאחר יום כבר תהיה ראיה כנגדו. אם כן, יש ראיה כנגד הבעלים כבר ביום הראשון של שתיקתו, ולמה צריך ג"ש של ישיבה בקרקע על מנת שהמחזיק יזכה בקרקע מדין חזקה? כבר ביום הראשון לכאורה זוכה בקרקע אם שותק הבעלים?

עונה על כך הרמב"ן – מה שאמר רבא, שג"ש אדם נזהר בשטר, כוונתו לומר שאפילו שיש ראיה כנגד הבעלים כבר ביום הראשון, בכל זאת יש למרא קמא אפשרות לדרוש ראיה מהיושב במשך שלוש שנים על כך שקנה, שהרי אמור להיות לו שטר. לאחר ג"ש נגמרת אפשרות זו של המ"ק ונשארים אנו רק עם הראיה כנגדו על כך ששתק, אפילו יום אחד, על ישיבת היושב בקרקע. הראיה היחידה שיש לנו כנגד המ"ק היא אי מחאתו. שלושת שנים של שמירת השטר לא קשורות ישירות לעניין, אלא שכשהשטר קיים נותן הדבר למ"ק אפשרות להתגונן גם לבר אלישיב, שהראיה כנגדו בטוח כבר הייתה ביום הראשון ששתק, וברור לנו שמכר

את הקרקע, גם הוא יכול במשך ג"ש לומר ליושב שאמנם יש ראייה כנגדו, אבל אם האמת עם המחזיק, שיציג הוא שטר, ואם לא יהיה לו שייצא מהקרקע!!

על כך ניתן לשאול, שאם הראיה היא השתיקה ומשך השמירה על השטר הוא טפל לעיקר, אם כן למה הגמי' לא אומרת כלום על שתיקת המ"ק, שזה עיקר הדין, ומזכירה רק את עניין שמירת השטר, שזה הטפל. איך פתאום הופכת הראיה משתיקת המ"ק לעיקר החזקה, אם היא לא מוזכרת בהבנה החדשה ?

נראה להסביר שלהבנת הרמב"ן הגמי' לא חוזרת בה לחלוטין מההבנה הקודמת של רבא, אלא רק מוסיפה אמירה שעונה לאביו על שאלתו לרבא, שדבריו ניתנו לשיעורין. אומר רבא לאביו – אתה טוען שדברי ניתנו לשיעורין, כי לא כל אדם מקפיד באותו זמן, אסביר לך מדוע זה לא ניתן לשיעורין, ואפילו ליושב אצל בר אלישיב, נוצרת חזקה רק לאחר ג"ש. למרות שהחזקה מקורה בהיעדר מחאת המ"ק, וראיה זו יכולה להיות ביום אחד, בכל זאת אין לאף אדם אפשרות להפוך לבעלים על הקרקע, ללא ראיות, קודם שיעברו ג"ש. מדוע? מפני שלכל אדם שקונה קרקע אמור להיות שטר במשך ג"ש, כך שאם יבקשו ממנו ראייה על הקניה בתוך ג"ש הוא חייב להציג אותה. אם יאמר המחזיק למ"ק כשהוא ימחה בו שיש ראייה נגדו, בכך שלא מחה תוך יום, יכול המ"ק לומר לו שאמנם יש כנגדו ראייה, כאמור, אך היא איננה נכונה. אדרבה, יאמר המ"ק, למחזיק אמור להיות שטר, שקנית את הקרקע. אם אכן המחזיק דובר אמת שיציג את השטר, ואם לא- שייצא מן הקרקע. כל זה עד ג"ש ולכל סוגי האנשים.

ממילא, מבחינת ביצוע הדין אין הבדל בין האנשים, אע"פ שהראיה כנגד כל מ"ק שונה, מכל מקום ביצוע החזקה בפועל יכול להיות רק לאחר שלוש שנים, ואז וודאי שכבר כל אדם היה אמור למחות. לאחר שלוש שנים, אפשרות זו של המ"ק לדרוש שטר מהמחזיק פגה, ואין שום דבר שיעמוד מול החזקה מכח הראיה משתיקת המרא קמא.

על פי האמור, ודאי שבהבנת הרמב"ן אין סיבה לומר שלקטן לא תהיה חזקה. כל החזקה היא ראייה משתיקתו של המרא קמא כנגד ישיבתו של ה"פולש", ואם כן, מה זה משנה אם השתיקה הייתה מול קטן או מול גדול, הרי בכל מקרה שתק מול מחזיק.

הבנה זו ברמב"ן הביקצות החושן- "ומבואר בדבריו דעיקר טעמא דחזקה, משום דשתק רגליים לדבר דמסתמא מכר לו", כלומר חזקה על הקרקע בגלל שיש ראייה משתיקת הבעלים.

ז. בירור נוסף בדברי הרמב"ן

הגמ' להלן (נו:): דנה בעניין עדים המעידים על קטנה שנעשתה גדולה- "דבר ולא חצי דבר... למעוטי שניים אומרים אחת בגבה ושניים אומרים אחת בכרסה..." אומרת הגמ' שאם באו שתי כיתי עדים והעידו כל אחת חצי עדות לגבי קטנה, כל'י שכל אחת מעידה על שעה אחת שראו בגוף הקטנה, שבעצם זה יכול היה להצטרף לעדות שלימה של שתי שערות, בכל זאת עדויות אלו לא מצטרפות.

הרמב"ן מפרש, ע"פ רש"י, את ההבדל שבין אותה קטנה שהעדות לגביה לא מצטרפת, לבין חזקת קרקעות, שאם יעידו שלוש כתות שונות, כל אחת על שנה אחת, עדויות אלו מצטרפות לעדות של שלוש שנים שלמות. בעניין הקטנה, כל כת מעידה על כלום, כי גם תינוקת קטנה יכולה להיות עם שעה אחת, שהיא לא מעידה אפי' על התקרבות לגיל בגרות, "שאף הקטנה שבקטנות אפשר שיהא לה שעה אחת". לעומת זאת, בחזקת קרקעות הכת הראשונה מעידה על שנה אחת ושתי הכתות האחרות מעידות שמצב זה המשיך, שלא הייתה אכילה של שנה שהופסקה. מצד עצמן, הכתות האחרות לא נצרכות, ומספיקה לנו הכת הראשונה, שמעידה על ישיבת שנה. זאת, אם אכן היינו יודעים שמעשה שלם זה של אותו מחזיק לא הופסק. מכיוון שאנו לא יודעים זאת, אנו משתמשים בכתות הנוספות, ולכן הן מצטרפות לראשונה, שהרי הן לא מעידות על דבר חדש.

על כך ניתן לשאול: אייכ מה תפקיד ג"ש של חזקה כאן, לפי זה? האם זהו אותו תפקיד של שלוש שנים, שאומר הרמב"ן בסוגייתנו (מב:)? אצלנו הסביר הרמב"ן כי החזקה היא מראיה שיש לנו משתיקת המ"ק, ובעצם היה יכול להיות די ביום אחד, אלא שיש את הבעיה הצדדית של שמירת השטר שלוש שנים, כאמור. לכאורה, אם הנוהג היה ששטרות יזרקו לאחר שנה, החזקה יכלה להופיע תוך שנה. בזכות הראיה שיש כנגד המ"ק ששתק. לעומת זאת, בסוגיית נ"ו: מובן כי עיקר החזקה מגיעה לאדם מכך שישב בקרקע ג' שנים, כאדם העושה בשלו, ועל כך מעידים העדים. אם

אכל שלוש שנים, יקבל את הקרקע בחזקה, "אין אנו צריכין אלא שיהא אוכלה כאדם האוכל את שלו ואלו מעידין כן." אין כאן כל זכר לראיה כנגד המ"ק. אי"כ, היכן הי"רגליים לדבר" שדיברנו עליו במ"ב: ?

קושי זה מיושב ע"פ דברי הרמב"ן לעיל (לו). המסביר את הטעם לחזקה "אלא כך הוא הטעם לחזקה, שכיוון שהחזיק אדם בבית או בשדה ג"ש כדרך שאדם מחזיק בשלו, ורואה שאין מערער עליו, שוב אינו נוהר בשטר, לפיכך הצריכו חכמים, לכל דבר ודבר, מעין תשמישו שהוא עשוי לו, אבל כשלא החזיק בו כדרך שאדם מחזיק בשלו, היה צריך לזוהר בשטר". אם כן, הסיבה שאדם מחזיק בשטר במשך ג"ש וזורקו לאחר מכן היא בגלל שבמשך ג"ש אדם לא מרגיש בטוח מספיק לזרוק את השטר, כי הוא חושש שהמ"ק יערער אחריו. לאחר ג"ש שאדם אוכל בקרקע כבעלים "כדרך שאדם מחזיק בשלו", הוא מרגיש בטוח בישיבתו, הוא מרגיש כי הוא הבעלים היחיד, וא"א לשום אדם להוציא אותו, ולכן הוא מרגיש שיכול לזרוק את השטר. לפיכך, לאחר שלוש שנים, לא יוכל המ"ק לדרוש לראות את השטר כראיה על הקניין.

הישיבה בקרקע במשך ג"ש ועדות על כך שבמשך ג' שנים "שהוא מוחזק כאדם המחזיק בשלו" (רמב"ן בנו:) לא זה מה שגורם לכך שליושב בקרקע תהיה חזקה. זו רק הסיבה מדוע הוא יכול לזרוק את השטר, ואחרת הוא לא יכול לזרוק את השטר, "אבל כשלא החזיק בה כדרך שאדם מחזיק בשלו, היה צריך לזוהר בשטר" (רמב"ן ל"ו). מהי, אם כן, הראיה על כך שהוא קנה את הקרקע? "אלא כיון דהאי שתיק, רגליים לדבר" – הראיה היא מכך שהמ"ק לא מחה כאשר היה אמור למחות. "אלא שתוך שלוש אמרינן ליה למחזיק אחוי שטרך ולאחר שלוש כיון דלא מזדהר ביה טפי איתרע ליה האי טענה, ואמרינן לא לחינם שתק" (רמב"ן מ"ב) עד שחולפות שלוש שנים של היושב בשטח, כשיבת הבעלים, אנו אומרים לו – שיראה את השטר שלו, לפי שלא יכול להיות שכבר זרק אותו, משום שבשלב זה שעדיין לא חלפו ג"ש, עדיין אין הוא בטוח מספיק בישיבתו בקרקע כדי לזרוק את השטר.

לסיכום ברור זה, עולה שהרמב"ן מדבר על שלושה היבטים שונים ומשלימים. בגמ' במב: מסביר הרמב"ן מהיכן נוצרה לאדם חזקה על הקרקע – מכך שי"רגליים לדבר", שמכר את השטח בגלל שלא מחה. בגמ' בנו: מסביר הרמב"ן על שלושת השנים של שמירת השטר, שהן פועלות

דווקא יחד עם עדות על כך שהיו שלוש שנים אלו, ואיך הן מתבצעות (כשיבת בעלים). בגמ' בלו: מסביר הרמב"ן את הסיבה לכך, דהיינו שלאחר ג"ש אדם זורק את השטר וכבר אין ראייה כנגדו מכך שאין לו שטר, ללא כל קשר לסיבה ממה נוצרת החזקה (שהיא מעצם שתיקת הבעלים), רק למה אין לו שטר. זו כוונתו גם בנו: , כשמדבר על ישיבת ג"ש, וזו כוונתו גם במב: , כשאומר שג"ש אפשר לומר ליושב אחוי שטרך, רק שכאן (במ"ב) הוא לא מסביר בפירוט כמו בלו: את סיבת ג"ש, אלא את סיבת החזקה. מובן, אפוא, שלא קשה על הבנתנו הראשונית ברמב"ן, מהסוגיא בנו: לגבי קטנה, שהעידו עליה שנעשתה גדולה.

ח. הבנת קצות החושן

כותב קצה"ח [שויע חו"מ סי' ק"מ סעיף ז'] "עיקר החזקה דג"ש אינה אלא תקנת חכמים, משום תיקון העולם, דלא רגילי להזהר בשטרי טפי משלוש דסובר המחזיק, כיוון דיושב בתוכו משך שלוש שנים, ואין עורר ערעור, שוב לא יתעורר עוד ערעור ולא מזדהר טפי, וימשיך מזה פסידא דלקוחות, לכן ראו חכמים לתקן שיהיה נאמן בחזקת שלוש שנים..."

ה"קצות" מסביר כי אדם שקונה קרקע נמצא בחשש במשך שלוש שנים, אולי יערער אחר, אולי יבוא אדם ויטען כי המ"ק שלי גנב וכו'. לפיכך, הוא לא לוקח סיכונים ושומר על השטר. לאחר שלוש שנים, הוא כבר מרגיש בטוח בעצמו, והוא כבר מאמין כי המ"ק לא יבוא יותר ולכן זורק את השטר.

מצד זה, נוצרה סכנה ללקוחות, שיכול לבוא המ"ק לאחר ארבע וחמש שנים, ולטעון שבכלל לא מכר את שדהו, ואם המחזיק רוצה להוציא ממנו שיביא ראיות. הרי הוא בכלל לא צד בדין, כלומר אין לו בכלל אמירה לאותו מחזיק, יש מ"ק והוא מנסה להוציא ממנו, לשנות את המצב הקיים והידוע, ולכן עליו חובת הראייה. והמחזיק שקנה את הקרקע וזרק את השטר, היה צריך לחפש ראייה, והיה סיכון שיפסיד סתם כך את הקרקע. משום כך תיקנו חכמים שכיוון שנוהג העולם הוא כזה, שלאחר ג"ש זורקים את השטר, אזי אם רוצה המ"ק למחות הוא חייב לעשות זאת לפני שיעברו ג"ש. והיושב חייב לשמור על השטר במשך הזמן הזה. אם לא ימחה המ"ק, יפסיד את הקרקע. זו לא ראייה שמכר ולכן לא מחה, אלא ישנה

תקנה שאומרת, שעל אף שיש סיכוי שבאמת לא מכר, זמנו למחות מוגבל בגלל הפסד הלקוחות. זו כוונת הגמ' באמירתה, שג"ש אדם נזהר בשטר, כלומר שיש תקנה האומרת מכיוון שאדם נזהר בשטר שלוש שנים, זה הזמן שאפשר למחות ולדרוש שטר.

הקצות מביא את הנימוקי יוסף ומבאר אותו כדרכו. בנמוקי יוסף נאמר "ולפי שדעת העולם כן לא תיקנו חכמים אלא ג"ש". לדעת הקצות השאלה על אמירה זו של הגמ' (שלאחר שלוש שנים כבר אין ליושב שטר), מיושבת וכבר לא קיימת, כיוון שזו תקנה ואין כאן דין ודאי, אם כן זה שאין ליושב שטר לא אומר שום דבר לגבי עצם האמת. ייתכן באמת, שלאחר שלוש שנים אין לו שטר, כי לא קנה את הקרקע ומעולם לא היה לו שטר, אלא יש כאן תקנה חיצונית של חכמים שאומרת שבגלל חשש של הפסד הלקוחות אלו הן כללי הדין:

אם מחה תוך שלוש – לא הפסיד המ"ק.

לא מחה תוך שלוש – הפסיד המ"ק.

תקנה זו נוסדה כשהיא מפנה את חיציה לכיוון המ"ק ואומרת לו שהוא מוגבל בזמן המחאה. תקנה זו לא הגבילה את הקונה. להיפך, היא שחררה אותו מלהחזיק בשטר כל ימיו, שהרי בדיוק מזה חששו חכמים, שבגלל שלא יהיה ליושב שטר לאחר יותר מג"ש (שהרי כך נהוג), ותאבד לו ראיית הקניין והוא יפסיד. באו חכמים ותיקנו שמבחינת הדין יכול, לשמור על השטר פחות זמן.

לדעת הקצות, הגמ' בהבנתה האחרונה דחתה לגמרי את ההבנה השנייה של רבא, "תלת קפיד וכו'", שדעתם של רבנן נובעת מכך שיש ראייה מעצם שתיקתו של המ"ק. זו באמת ההבנה הפשוטה של מהלך הגמ' "אלא אמר רבא" – אמירה חדשה לחלוטין. "אלא אמר רבא" – שהסיבה של רבנו לשלוש שנים בחזקה היא. שזו תקנת חכמים.

ט. דברי הנימוקי יוסף

בהסבר לחזקת שלוש שנים בקרקעות מסביר הנמו"י כך בתחילת פירושו על הגמ' (דף י"ד בדפי הריף) – "טפי לא מזדהר כי סבור לא יערער עליו אדם עוד כיון שאכל שלוש שנים בשופי ולא ערערו בו, ולפי שדעת העולם

כן, לא תיקנו חכמים אלא ג"ש. " ישנה תקנת חכמים שלאחר שלוש שנות ישיבה לא נצריך את היושב להראות שטר יותר, כי נהוג לזרוק את השטר בזמן זה, ולכן זה שאין לו שטר לא יהווה ראיה כנגדו. תקנה זו נשמעת בדיוק כמו שאומר הקצות, שמביא את הנמו"י כראיה לדבריו כפי שראינו. על הבנה זו שאלנו מסי' שאלות.

השאלה הראשונה היא שהנמו"י כותב כך – "ולפי שדעת העולם כן לא תיקנו חכמים **אלא ג"ש**". מהניסוח "אלא ג"ש" נראה כי הוא בא למעט משהו. ממשפט זה מובן שהיינו חושבים שיהיה דבר שהוא יותר מג"ש, באו חכמים ומיעטו אותו בתקנתם לג"ש. מהו הדבר שחשבנו שיהיה, לפני התקנה וחכמים מיעטו? לפי הקצות כל הלשון "אלא" לא מובנת, שהרי עפ"י הקצות יש כאן יצירה של יש מאין של תקנת חכמים חיצונית לחלוטין, שאומרת שמג"ש ואילך לא צריך יותר שטר והקרקע עוברת בעלות. לפי הקצות זו תוספת, לא ציפינו שיהיה דבר יותר מג"ש שלאחריה תעבור הקרקע בעלות ללא שטר. זאת תקנה דרבנן, שלפניה לא היה כלום ולא היינו עושים כלום. לכאורה, בלי התקנה הקונה צריך היה לשמור על השטר כל ימיו.

השאלה השנייה מקורה בהמשך דבריו של הנמו"י. הנדון שם הוא מחאה שלא בפניו, כשעדי המחאה אומרים שלא אמרו דבר לשום אדם, כך שברור שהמחאה לא הגיע ליושב. על כך, אומר הנמוקי יוסף, בשם ר' יונה, שעל אף זאת מועילה המחאה. מבאר הנמוקי יוסף את הטעם "...ונראה טעמו, דכיוון שלא זכה בחזקה זו אלא משום דכיוון דאית ליה להאי דמחויי ולא מחא אמרינן ודאי זבנה." כל סיבת החזקה של היושב היא שיש לו ראיה כנגד המ"ק שלא מחה על ישיבתו בקרקע. כאן, כשכן מחה, אמנם לא בפניו אבל מחה, ומכיוון שסיבת המחאה היא שלא תהיה ראיה כנגד המ"ק אין צורך שהמחאה תהיה בפני היושב. מובן מכאן, שכל חזקת קרקעות מבוססת על הראיה שיש משתיקת המ"ק. אולם, הרי בתחילת דבריו דיבר הנמוקי"י על תקנת חכמים, תקנה חיצונית לטובת הלקוחות, (כהסברו של הקצות בדבריו) ולא יסוד אמיתי של ראיה, הוכחה מכך ששתק המ"ק, אז למה כאן בהמשך אומר שהחזקה היא מכח ראיה, דבר אמיתי?

השאלה השלישית היא שכאשר עוסקת הגמי' בשאלה של מחאה שלא בפניו, אנו עומדים אחרי שכבר נדחתה ההבנה שיש ראיה משתיקת המ"ק, כי על-

פי הבנה זו אין כלל מקום לשאלה, כאמור. אז איך אפשר לענות על השאלה הזו על בסיס ההבנה הראשונה?! נראה לתרץ את כל השאלות על-פי דברי הנמו"י בתחילת המשנה "חזקת הבתים... והנתבע הביא עדים שהחזיק שם ג"ש שלמים כדרך שהבעלים משתמשים אף על פי שאין לו שטר די לו בחזקה זו דשמה אבד השטר... דעד תלת שנין מזדהר איניש בשטרי, טפי לא מזדהר..." הניסוח "די לו בחזקה זו" מזכיר לנו את המשפט הבא בפירוש לגמ"י - "לא תיקנו חכמים אלא שלוש שנים" (רק שלוש שנים).

לאור זאת, ניתן להסביר כדלקמן. "אף על פי שאין לו שטר", כלומר באופן בסיסי אנו מצפים מכל קונה, בכל שלב, שיחזיק בשטר מכר, אם באמת קנה, ובלי שטר לא יכול לזכות בדיון, אלא שתיקנו חכמים שבשלב מסוים "אע"פ שאין לו שטר" יכול לבא לדיון ולזכות. המחזיק בא לדיון עם עדים ש"החזיק שם ג"ש שלמים כדרך שהבעלים משתמשים...דכיון שרואה שאוכל הפירות ג"ש בשופי ולא ערער אדם עליו..."² שתיקה זו היא ראייה כנגד המ"ק שלא מחה במשך ג"ש. לכאורה זו אכן ראייה מאוד חזקה, אלא שהיא לא שקולה לשטר המכר, והיה צורך בחידוש של חכמים שראיה זו יכולה, לאחר שלוש שנים, להחליף את השטר. כל זמן שיש שטר, הוא הראיה, **שלב החזקה מתחיל רק כאשר אין שטר ונשארה רק ראייה מהשתיקה.**

אם כן, לגבי שאלתנו לגבי דברי הנמוק"י בפירושו לגמ"י - "לא תיקנו חכמים אלא שלוש שנים", כעת מובנם ברור, שתקנת חכמים היא שלאחר שלוש שנים של ישיבה בקרקע, כדרך שיושבים הבעלים, אפשר לזרוק את השטר מתוקף התקנה, ויכול המחזיק לטעון שאין לו שטר ובכל זאת לזכות בדיון. כשהנמו"י מיעט ("אלא") כשדיבר על החזקה, הוא מיעט את החובה להשתמש בשטר, לאחר שלוש שנים. כך גם מובנת האמירה שכל החזקה היא מכוח ראייה שיש משתיקתו של המ"ק, אפילו שבתחילת פירושו דיבר הנמוק"י על תקנת חכמים. מובן גם מדוע הוא ענה על השאלה לגבי מחאה שלא בפניו על בסיס ההבנה שמחאה תפקידה למנוע ראייה כנגד המ"ק. לפי ביאורנו, למחאה אין תפקיד להזהיר את המחזיק. כשהגמ"י אמרה שאדם שומר על השטר עד ג"ש, היא אמרה שבשלב זה קורים שני דברים.

² כמובן, העדים מעידים על ישיבת המחזיק בקרקע, ולא על אי מחאתו של המ"ק, שהרי אם היתה מחאה צריך המ"ק להביא עדים ש"מחה.

ראשית, המחזיק זכאי לזרוק את השטר. שנית, ניתן כעת לעשות שימוש בראיה שיש כנגד המ"ק מחוסר מחאתו (של המ"ק) בעבר. עד שלב זה, יש העדפה להשתמש בשטר ולא בראיה זו, כי שטר זו ראיה יותר טובה ובסיסית. לאחר שלוש שנים תיקנו חכמים שבגלל שאין שטר אפשר להשתמש בראיה זו, על אף שהיא פחות טובה.

על מהלך זה ניתן להקשות. אם החזקה נובעת מראיה משתיקתו של המרא קמא, מדוע, אפוא, משיבה הגמי שמחאה שלא בפניו היא מחאה כי הייתה אפשרות למחזיק לשמוע? תשובה זו מלמדת שמטרת המחאה הייתה לגרום למחזיק לשמור על השטר, ואילו ע"פ הבנתנו היינו מצפים לשמוע שהמחאה טובה, כי אם מחה בפני עדים כבר אין ראיה כנגד המרא קמא? נראה כי יש להשיב על קושיא זו. כוונת שאלת הגמי, ע"פ הנמוקי יוסף, שונה מהדרך בה הסברנו אותה עד כה, שיש צורך שהמחזיק ישמע כדי שישמור על השטר, אלא שמובנה היא שכיון שמחאה גורמת לכך שלא תהיה ראיה כנגד המרא קמא, אולי היא חייבת להיות בפני המחזיק כדי שתהיה אמיתית! אם המ"ק לא מוחה בפניו ממש אולי זה מראה על חולשה של המרא קמא, שחושש למחות בפניו כי האמת היא שכן מכר את הקרקע! על כך משיבה הגמי "חברך חברא אית ליה...". אדם שמכר קרקע לא מצפה ששני העדים שמוחה בפניהם ישתקו ולא יפיצו את המחאה, כיון שעדים מדברים, דרכם של אנשים לדבר, ולכן אין מחשבה כזו של המרא קמא שהם ישתקו והמחזיק לא ישמע. לפיכך, מחאתו הייתה טובה אפילו שלא הייתה בפניו, וביטלה את הראיה שיכולה הייתה להיות כנגדו אם לא היה מוחה.

אכן, יש עדיין מקום להקשות. אם זה הוא מובנה של שאלה זו, למה היה לנמוקי יוסף צורך להוסיף את המקרה שהעדים אומרים שהמחזיק לא שמע, ולומר שגם שם המחאה טובה. מקרה זה הרי שווה לקודם מבחינת העיקרון של המקרה. אולם, ניתן להשיב שהנמוקי לא רצה שנטעה לחשוב שהעובדה שהייתה למחזיק אפשרות לשמוע על המחאה, כי המרא קמא לא תכנן להסתיר אותה, היא הסיבה לכך שהמחאה טובה, במובן שיש צורך בכך שהמחזיק ישמע, אפילו שזה לא יצא אולי לפועל. הנמוקי רוצה שנבין שכוונת הגמי היא שאפשרות השמיעה היא רק סימו לכך שזו מחאה טובה. לפיכך, גם אם ברור לנו שהמחזיק לא שמע, הרי שעצם האפשרות שהעדים

ידברו מוכיח שזו מחאה אמיתית, ואכן אין צורך בכלל שהמחזיק ישמע את המחאה, ודי בכך שלא תהיה מוסתרת.

לפי דברינו, מובן שהנמוקי יוסף מתייחס לשאלת הגמי' לגבי מחאה שלא בפניו, כשאלה שיכולה הייתה להישאל כבר קודם, בהבנתו הראשונה של רבא. בשלב בו הבנו שחזקה היא ראייה משתיקת המרא קמא במשך שלוש שנים, והשאלה אכן נשאלת מתוך הבנה זו, כי מעולם לא חזרנו בנו מחלק זה של הבנת הדברים.

בהסברו למקרה הנ"ל, כאשר העדים מעידים שהמחאה לא הגיעה למחזיק, מכיוון שלא דברו על כך עם איש, כתב הנמוקי"י - "ונראה טעמו דכיון שלא זכה בחזקה זו אלא משום דכיוון דאית ליה להאי למחויי ולא מחה אמרינן וודאי זבנה, וא"כ כיון שמחה ואין לא לטרוח למחות בפניו לא אמרינן זבנה." תקנת חכמים אומרת שהמחזיק ימשיך להחזיק בקרקע לאחר שלוש שנים, גם ללא שטר, ויוכל להשתמש בראייה אחרת שיש לו, אפילו שהיא פחות טובה. ראייה זו, כפי שאמרנו, היא שתיקת המרא קמא, שמוכח משתיקתו שהוא מכר את הקרקע. אם כן, מחאה זו לא צריכה להיות בפני היושב, אלא בפני עדים.

אפשרות השימוש בראייה זו היא רק כאשר ראייה זו אכן קיימת, שהרי אם היא לא קיימת איך ישתמש בה? חזקה זו כוללת רק מחזיק שהמרא קמא שלו שתק. מי שאין לו ראייה כנגד המרא קמא ששתק, חייב להראות שטר כל ימיו!!! אצלנו, אומר הנמוקי"י, המרא קמא מחה בפני עדים, כך שתקנת חכמים, שאפשר להשתמש בראייה משתיקת המרא קמא, לא קיימת, ולכן צריך היה לשמור על השטר. אמנם, המחזיק טוען שהוא לא שמע את המחאה, אבל זה לא מספיק כדי לקבל בעלות על הקרקע. תקנת חכמים לא פוטרת את המחזיק מהצורך בראיות, אלא מתעסקת ברמת הראייה. שיכולה להשתנות לאחר שלוש שנים. למה תוקנה תקנה זו? **תקנת הלקוחות**.

י. הבנת הקהילות יעקב בדברי הנמוקי יוסף

הקהילות יעקב מציג את השאלה, לעיל, שבתחילת דבריו מדבר הנמוקי"י על תקנת חכמים, ואילו בסוף דבריו הוא מדבר על הראייה משתיקת המ"ק, ולכאורה אין התאמה בין תקנה לראייה?

אומר הקהילות יעקב, שלאחר שיש תקנת חכמים, שעליה מדבר הנמו"י שאדם צריך למחות תוך ג"ש, ואם לא ימחה לא יוכל למחות יותר, ובעצם יפסיד לעצמו את הקרקע, הרי שכעת היעדר מחאה של המ"ק זו ראייה שמכר את הקרקע, שהרי דין זה ידוע לכל, וודאי שהיה מוחה אם הייתה שלו. לכך נוסדה התקנה, כדי שתיווצר ראייה כנגד מרא קמא שלא מחה תוך השלוש שנים. "אלא עשו תקנה דג"ש משום דבתר שיחא התקנה הלזו...שוב יזכה בו המחזיק באמת מדינא."

לפני כן כותב הקה"י – "ונראה בזה דדעת הנמו"י הוא... תקנת חכמים הוא, אך אין זה כשאר תקנות חכמים... ממילא לא יתכן שהבעלים ישתקו ולא ימחו... ומדשתק ולא ימחה, הוי באמת ראייה והוכחה שמכרה..." לפיכך, מסביר כך הנמוקי יוסף גם את ר' יונה בסוף דבריו, שהחזקה היא מכוח הראיה כנגד המ"ק. תקנת חכמים יצרה יסוד שעליו יכולה לחול ראייה כנגד המרא קמא.

מדבריו של "הקהילות יעקב" מובן שללא תקנת חכמים לא הייתה ראייה כנגד המרא קמא משתיקתו, והמחזיק היה צריך להראות שטר כל ימיו, ולכן תקנו חכמים שזמן המחאה מוגבל. בגלל הגבלה זו נוצרה הראיה כנגד המרא קמא, שוודאי אם הקרקע הייתה שלו היה נזהר ומוחה. על כך יש להקשות שמלשון הנמוקי יוסף ברור שראיה זו לא נוצרה בגלל התקנה אלא שהתקנה רק נתנה אישור לשימוש בה "די לו בחזקה זו", שעד עכשיו הייתה קיימת אלא שלא הספיקה לו, לא היה "די" בה, כראיה, לקבל את הקרקע, מפני שהייתה ראייה טובה יותר, השטר. החכמים מיעטו את הצורך בשטר לשלוש שנים, ומזמן זה אישרו את הראיה השנייה לשימוש.

יא. הבנת ר' יונה את שלוש שנים לחזקה לרבנן

דברים דומים למה שהבין הקהילות יעקב בנמוקי"י בהסברו באמירת רבינו יונה, מצויים אצל רבינו יונה, במקום אחר (כט). "אמר רבא שתא קמיינתא מזדהר...פ"י כיוון דטפי לא מזדהר הו"ל למחות, ומדלא מיחה אמרינן דודאי זבנה, לפי שהטילו חכמים עליו למחות, כיוון דטפי לא מזדהר איניש בשטרי וע"כ טעמא דמלתא הכי הוא...". כל סיבת החזקה היא תקנת חכמים שמגבילה את המרא קמא בזמן מחאתו לשלוש שנים,

שמזמן זה נהוג לא לשמור עוד על שטרות, ולכן תקנו חכמים תקנה לטובת הלקוחות, כאמור. המרא קמא, שתקנה זו ידועה לו, ובכל זאת לא מחה, זו ראייה כנגדו שמכר את הקרקע. ראייה זו היא לא כראיה משתיקתו, שאדם ששותק מול ישיבתו של הפולש שיש כנגדו ראייה, אלא ראייה שנוצרה מכך שיש תקנת חכמים.

לפי זה, ניתן לשאול האם גם שתיקה מול ישיבת קטן היא ראייה כנגד המרא קמא? בעצם השאלה היא, האם גם הוא נכלל בתקנה? נראה, שקטן לא נכנס בתקנה זו, כי היא תוקנה למי ששומר על השטרות במשך שלוש שנים, ואם ימחו בו זה יגרום לו ליזהר בשטר יותר. מכיוון שקטן לא שומר על השטר, לא בתוך שלוש ולא לאחר שלוש, גם אם ימחו בו, הרי שתקנה זו של חכמים לא תועיל לגביו, ומובן שלא תוקנה לגביו. מכיוון שכך, אין לו ראייה מכך שלא מחה בו המרא קמא, ואם אין לו ראייה כנגד המרא קמא, אין לו גם חזקה על הקרקע!!! חזקה ניתנת למי שיש ראייה כנגד המרא קמא משתיקתו.

כעת, נחזור לדברי ה"יש מפרשים" ברמב"ן, שבדביהם עסקנו בהרחבה לעיל, ונראה היה לכאורה שניתן להסביר את דבריהם ע"פ דברי רבנו יונה, שכל הראיה משתיקתו של המרא קמא נובעת מתקנת חכמים שזמן המחאה מוגבל, "כיון דטפי לא מזדהר"³. יאמרו, אפוא, ה"יש מפרשים" שתקנת חכמים לא כללה קטן, שבין כך לא ישמור על השטר לאחר שלוש שנים, גם אם ימחו בו, כלומר לא עליו דברו בחזקה זו.

אכן, יש לדחות הסבר זה, על אף שהוא נראה מאוד. זאת, מפני שכדי לומר שה"יש מפרשים" מדברים על תקנת חכמים, יש צורך שיאמרו זאת במפורש, כמו שעשו שאר הפרשנים שראינו.

יב. הבנת הרא"ש

על מסקנת הגמ' – "חזקתן שלוש שנים מאי טעמא, אמר רבא שתא קמייתא מזדהר איניש בשטריה תרתי מזדהר תלת מזדהר טפי לא

³ לפי האמור, אין סיבה עצמית לראיה מחוסר מחאה, חוץ מתקנת חכמים. זה הגיוני שאדם מעצמו לא יזדרז למחות, גם אם אין לו את הביטחון שיש לו ראייה מהיעדר השטר אצל המחזיק, שהרי הוא המרא קמא ולא זקוק לראיות, ואפילו לא להקל עליו, שהרי בדיוק ממצב זה חששו חכמים, שהקרקע תחזור בכל מצב למרא קמא, ותקנו את תקנתם.

מזדהרר", כותב הרא"ש (פרק ג סימן א) - "ותקנו חכמים שאם יביא עדים שאכלה שלוש שנים בשופי, שאין צריך להראות שטרו יותר". הרא"ש מדבר על תקנת חכמים ובמבט ראשון, זה נשמע בדיוק כמו שמסביר הקצות, לעיל, שמפני שאנשים רגילים לאבד את השטרות לאחר שלוש שנים, אזי אדם שיוכיח שאכל שלוש שנים את הקרקע בשופי ללא מחאה תקנו חכמים שלא יצטרך להראות שטר מכר. אולם, במבט מעמיק יותר רואים שיש שינוים בהבנת תקנת חכמים, בין הבנת הקצות לרא"ש.

כאשר הקצות מסביר את התקנה- היא מופנית כלפי המרא קמא, ומשמעה הוא שאם המ"ק לא ימחה תוך ג' שנים הוא יפסיד, כלומר הוא זה שצריך לעשות מעשה כדי לא להפסיד את הקרקע. לעומתו, המחזיק לא צריך לעשות שום דבר חדש שלא היה צריך לעשות לפני התקנה. שמירת השטר הייתה קיימת גם לפני התקנה, כדי לא להפסיד את הקרקע היה צריך לשמור על השטר לעולם. כאשר ראו חכמים שמנהג העולם, לזרוק את השטרות לאחר שלוש שנים, עלול להביא הפסד ללקוחות, תקנו תקנה שמצד הדין יוכל הקונה לזרוק את השטר, כך שהתקנה פטרה את המחזיק מלשמור על השטר כל ימיו, והמרא קמא הוגבל בזמן מחאתו, מכל ימיו לשלוש שנים. זאת אומרת, שע"פ מעשי המרא קמא תחול החזקה שבתקנה או לא תחול.

לעומת זאת, הרא"ש, כאשר הוא מסביר את תקנת חכמים, הוא מפנה אותה לעבר המחזיק, שהוא הפועל כדי שתחול התקנה- "ותקנו חכמים שאם יביא עדים שאכלה שלוש שנים בשופי. שאין צריך להראות שטרו יותר".

יש מקום לשאול, האם לפי הרא"ש העדים צריכים להעיד שהמחזיק ישב בשקט ללא מחאתו של המרא קמא? האם זו ראייה כנגד המרא קמא כמי שאמור היה למחות אם לא מכר את הקרקע?

אכן, אי אפשר לומר כך, שהרי בשלב זה, שבו אנחנו מבינים שהזמן בו שומר היושב על השטר מוגבל, כבר דחינו את האפשרות שיש פרק זמן מסוים שבו אמור היה המרא קמא למחות, ואם לא מחה ישנה ראייה כנגדו.

כרגע כבר יש הבנה חדשה. הרי הגמי' מתנסחת בין ההבנה הראשונה לשנייה, "אלא אמר רבא"-הבנה חדשה⁴.

לאור האמור, יש לומר שכוונת התקנה היא שהמחזיק צריך לשבת שלוש שנים ללא מחאה מצד המרא קמא. עצם ישיבתו בקרקע שלוש שנים הוא מעשה בעלותי, שלאחר שלוש שנים מהווה תחליף לשטר.

כאשר אדם קונה קרקע, הוא לא בטוח בעתיד בעלותו עליה, אולי יערער המרא קמא והוא יצטרך לראיות, ולכן הוא שומר על השטר כראיה שלו שתעמוד כנגד כל ערעור. לחז"ל היה ברור שקיים שלב מסוים בו אם יבוא המרא קמא וימחה, כבר לא יצטרך המחזיק להראות שטר כראיה על הקנין, וישיבתו היציבה תהווה תחליף לאותו שטר, כיוון שהוא יופיע בפועל כבעלים. השאלה שעמדה בפני חז"ל היא, מתי קורה שלב זה? לאחר כמה זמן מרגיש אדם שהוא כבר יכול לזרוק את השטר, שהוא כבר לא זקוק לו כי הוא הבעלים.

על כך ענו חז"ל ואמרו "שתא קמייתא מזדהר איניש בשטרי תרתי ותלת מזדהר טפי לא מזדהר" כלומר שלאחר שלוש שנים זה קורה. הזמן בו אדם זורק את השטר. הנהגה זו של הקונים מהווה סימן לכך. שלאחר שלוש שנים הקונה הוא בעלים גם ללא שטר, כיוון שהרגשה זו אמיתית ובריאה, שהוא פשוט מרגיש בעלים, שהוא כבר עמוק בקרקע, ולכן כבר לא צריך לשטר. בפסק דין זה אין וודאות בקשר לאמת, מדובר על דיני ספקות, שבהן אנו פוסקים ע"פ מה שמופיע בפנינו. קבעו חז"ל שלאחר שלוש שנות אכילת המחזיק בקרקע, מבחינתנו המרא קמא כבר לא מופיע כבעלים, אלא המחזיק החדש, ומכיוון שכך הוא מוחזק בקרקע.

זו כוונת הרא"ש באמרו "ותקנו חכמים שאם יביא עדים שאכלה שלוש שנים בשופי שאין צריך להראות שטרו יותר". אכן, יש לשאול מה עניין האכילה בשקט כאן? כלומר למה צריך שקט ממחאות, חוץ מאם נאמר שזו ראיה כנגד המרא קמא, שהיה בשקט? נראה להשיב שכדי שישבה בקרקע תיחשב ל"ישיבה", יש לה תנאים, היא צריכה להיות כישבת הבעלים, ישיבה בשקט, ברוגע. מחזיק שיש כנגדו מחאות, לא נחשב למחזיק,

⁴ אמנם, בדברי הרמב"ן ראינו שהבנה זו לא נדחית לגמרי, אבל הוא הסביר למה נצרכת גם הבנה זו שאדם נוהר בשטר שלוש שנים בלבד, ואילו הרא"ש, אם נאמר שזו הבנתו, וכל כוונתו ב"אכלה שלוש שנים בשופי" הינה לראיה משתיקת המרא קמא (כהבנתנו הקודמת "תלת קפיד"), הרי שהוא כלל לא מתייחס להבנה השלישית, ויוצא שהוא אומר בהבנה השלישית את מה שהבנו בהבנה השנייה, ולא נוגע כלל בהבנה החדשה.

הקרקע רועדת לו תחת הרגליים והוא לא מגיע לשלב הביטחון בבעלותו, ולכן כדי שנאמר שאדם זה הוא אכן בעלים וכבר לא צריך שטר, אכילתו צריכה להיות "בשופי" ברוגע. אין כאן ראייה לטובת היושב, אלא תקנת חכמים שאומרת ששלוש שנים של אכילה כבעלים מעבירה את הבעלות בקרקע למחזיק. זו כוונת הרא"ש באמרו "ותקנו חכמים שאם יביא עדים שאכלה שלוש שנים בשופי שאין צריך להראות שטרו יותר". הקרקע עברה ידיים, וגם אם יש לו שטר, אין צריך להראות אותו.

אכן, יש לכאורה להקשות על הבנתנו מסוף דברי הרא"ש, שמשם נראה שהוא מסביר את תקנת חכמים כדרכו של הקצות. הרא"ש כותב כך "ואם עדי המחאה מעידים שלא אמרו המחאה לשום אדם, אפילו הכי היא מחאה..." לא רק שמחאה שלא בפניו היא מחאה טובה, אלא שגם אם לא שמע היושב כלל, זו מחאה טובה. מדוע? היינו מצפים, ע"פ ההסבר שהעלנו לעיל, שהרא"ש יאמר שאפילו המחזיק לא ידע שהקרקע רועדת לו תחת הרגליים, בכ"ז היא רעדה. גם אם אדם לא רואה את המתחולל זה לא ישנה את המציאות. אולם, דבריו של הרא"ש לא נשמעים כך אלא כך "אפילו אם ארע שלא אמרוהו לשום אדם, הויה מחאה כיון שמיחה כמאמר חכמים ולא הזקיקוהו לילך אצל המחזיק למחות לפניו"

את הבנתנו ברא"ש בנינו על כך שהרא"ש אומר שהתקנה היא על המחזיק, שעליו לעשות מעשה שיחשב כ-"ישיבה בשופי". כאן, בסוף דבריו, נראה שגם לדעת הרא"ש התקנה היא על המרא קמא, על מחאתו ועל הדרך למחות "כיוון שמיחה כמאמר חכמים", כלומר כיון שהמרא קמא מחה כמו שתקנו לו חכמים, מחאתו טובה. בעצם תקנת חכמים היא על המרא קמא, וברגע שמלא את התקנה, מחאתו מחאה. הרא"ש לא מזכיר דבר בנוגע למחזיק, בדיוק כפי שהסביר הקצות.

אכן, ניתן להשיב על קושיא זו. אמנם, תקנת חכמים היא על היושב, אבל בכ"ז יש גם צד שני, המרא קמא, שגם לגביו קיימת תקנת חכמים, האומרת שאם ימחה לא ייחשב המחזיק כיושב ישיבת בעלים בקרקע, כי הוא לא ישב כתקנת חכמים. תקנת חכמים זו אומרת שאם המרא קמא ימחה בפני אנשים הם יעבירו הלאה את המחאה! מחאתו מספיקה כדי לגרום לכך שישיבת הנתבע לא תחשב ל"ישיבה", אפילו אם בפועל לא העבירו הלאה את המחאה. כוונת הניסוח "כמאמר חכמים" נוגעת לאיכות

המחאה, ומכיוון "שחברך חברא אית ליה" היא תיחשב מחאה טובה מצד הבעלים.

לסיכום שיטת הרא"ש, נראה לומר שהגמי' בהבנתה השלישית, שאדם לא שומר על השטר יותר משלוש שנים, הבינה הבנה חדשה לגמרי. לא שיש ראייה מהשתיקה, כמו שהבינה בהבנה הקודמת, אלא שיש תקנת חכמים שנותנת תוקף דיני להרגשה זו של בני אדם, שלאחר שלוש שנים הם הבעלים ולא צריכים לשטר יותר. התקנה מאשרת את הזמן שזה קורה, ולא את עצם הידיעה שזה קורה.

יג. פירוש הרא"ש על-פי ההקבלה לדברי הנמוקי יוסף

הרא"ש כותב- "חזקת שלוש שנים מאי טעמא, אמר רבא שתא קמייתא מזדהר אינש בשטריה... תלת מזדהר טפי לא מזדהר. ותקנו חכמים שאם יביא עדים שאכלה שלוש שנים בשופי, שאין צריך להראות שטרו יותר." גם הנמוקי יוסף כותב דברים דומים (בפרושו למשנה, שהבאנו לעיל): "והנתבע הביא עדים שהחזיק בה ג' שנים שלמים כדרך שהבעלים משתמשים, אע"פ שאין לו שטר, די לו בחזקה זו דשמא אבד השטר." אדם שקונה קרקע אמור להחזיק בשטר כראיה, אלא שלאחר שלוש שנים נוהג העולם הוא לא לשמור על השטר יותר. לפיכך, תקנו חכמים שלאחר שלוש שנים תישאר הקרקע אצל המחזיק גם אם לא יראה שטר. זאת, ממש כדברי הנמוקי", שמכיוון שלאחר שלוש שנים הקונים זורקים את השטר, תקנו חכמים שאם ישב ישיבה כבעלים שלוש שנים ולא מחו בו, יכול הוא להשתמש בראיה זו, שיש לו כבר מהשלבים הראשונים, כנגד המרא קמא, משתיקתו. תקנת חכמים היא שאפילו שיש רף גבוה יותר של ראייה בשלוש שנים הראשונות, מכיוון שהמחזיק הרגיש בטוח בקרקע וזרק את השטר, יכול כעת להשתמש בראיה הפחותה, שתיקתו של המרא קמא. זו כוונת הרא"ש באומרו "ותקנו חכמים שאם יביא עדים שאכלה שלוש שנים בשופי, שאין צריך להראות שטרו יותר."

ע"פ זה אפשר לומר שיש שני תפקידים למשפט "שאכלה שלוש שנים בשופי". התפקיד הראשון הוא שתיקת המרא קמא, שהרי לא הייתה מחאה, שזו בעצם ראייה שהקרקע נמכרה. התפקיד השני הוא לומר שהמחזיק אכל ברוגע, כבעלים, שזה האישור שלו לזרוק את השטר, שהרי

אמרנו שרק מי שאכל ברוגע מרגיש בטוח לזרוק את השטר, ורק עליו דברו חכמים בתקנתם.

דברי הרא"ש והנמוקי יוסף דומים, על אף שהרא"ש לא מזכיר בדבריו במפורש שהוא מדבר על ראייה משתיקת המרא קמא. אפשר לומר כך, מכיון שגם הנמוקי יוסף בפרושו למשנה, שוודאי מדבר על תקנה במובן של שימוש בראייה מהשתיקה, לא מזכיר ראייה בדבריו. אילולי שהיה כותב את כוונתו בפרושו לגמ', "שלא זכה בחזקה זו אלא משום דכיון דאית ליה להאי למחויי ולא מחה אמרינן וודאי זבנה", כלומר שחזקה זו ראייה, והיינו נשארים עם הסברו שבמשנה, שנשמע בדיוק כדברי הרא"ש, היינו מבינים אותו, כהבנתנו הראשונה ברא"ש, שהתקנה היא שישבת שלוש שנים מעבירה בעלות. אם כן, כשם שהנמוקי"י הוסיף לנו הבנה בפרושו לגמ', אפשר לומר שגם הרא"ש התכוון לזה. העדפנו את ההבנה הראשונה, לעיל, מכיון שההבנה השנייה, כדעת הנמוקי"י, לא כתובה במפורש.

יד. סיכום הסוגיה

הצגנו מספר שיטות:

[א] ה"יש מפרשים" ברמב"ן מסבירים שחזקה זו ראייה כנגד המרא קמא, ששתק אל מול איבוד השטר, זו ראייה כנגדו, ששתק כאשר אמור היה למחות, כאשר נהיית משמעות למחאתו. לפי הבנה זו, ההבנה הקודמת של הגמ' היא שחזקה זו ראייה משתיקת המרא קמא לא נדחית לחלוטין. כאן מבינה הגמ' ש"שתא קמייתא מזדהר אינש בשטרי תרתי ותלת מזדהר טפי לא מזדהר", ולכן לקראת סוף השנה השלישית מחאתו הופכת למשמעותית בגלל איבוד הראייה (שטר) בשלב זה, ואם לא ימחה תהיה ראייה כנגדו.

[ב] רמב"ן מסביר שחזקה נובעת מראייה שיש ליושב כנגד המרא קמא, על כך ששתק אל מול ישיבת "הפולש". הצורך שיש בעובדה ששלוש שנים הקונה שומר על השטר הוא שנדע שבמשך הזמן הזה ישנה ראייה נגדית למרא קמא כנגד המחזיק, שאם אכן קנה את הקרקע שיראה שטר. לפיכך, אין אפשרות לבצע את החזקה בפועל לפני שעוברות שלוש שנים. במשך

שלוש שנים אלו צריך המחזיק לשבת כדרך שיושבים בעלים, כדי שיוכל לזרוק את השטר. גם לפי הבנה זו, הגמ' באמירתה ששלוש שנים אדם שומר על השטר, לא דחתה לגמרי את ההבנה הקודמת, שיש ראייה משתיקת המרא קמא, אלא הוסיפה הסבר אל מול שאלת אביי, למה ראייה זו לא נתנה לשיעורים.

ג] קצות החושן מסביר שהחזקה היא לאחר שלוש שנים מתקנת חכמים, שמגבילה את משך הזמן בו יכול המרא קמא למחות, וזו תקנה לטובת הלקוחות. לפי הבנה זו, הגמ' בהבנתה האחרונה, דחתה לגמרי את ההבנה הקודמת, שחזקה נובעת מראיה כנגד המרא קמא ששתק אל מול ישיבת "הפולש", והבינה שאין כאן דבר "אמיתי", אלא שמדובר בתקנה חיצונית של חכמים לטובת הלקוחות.

ד] בדעת הנמוקי יוסף יש שלוש הבנות אפשריות.

1) הקצות הבין את הנמוקי יוסף כדבריו והביא אותו כראיה, שמדובר בתקנת חכמים חיצונית לטובת הלקוחות.

2) הבנה שהבנו אנו, שחזקה זו היא תקנת חכמים שמאפשרת למחזיק, לאחר שלוש שנים, להשתמש בשתיקת המרא קמא אל מול ישיבתו כראיה על כך שהקרקע נמכרה לו, על אף שהיא ראייה פחותה מהצגת השטר. לפי הבנה זו, ההבנה הקודמת של הגמ', שיש ליושב ראייה משתיקת המרא קמא לא נדחתה לגמרי, אלא נוספה לה הבנה לגבי שאלתו של אביי שראיה זו נתנה לשיעורים. ענה על כך רבא שרק לאחר שלוש שנים אפשר להשתמש בחזקה זו, שהרי שלוש שנים אנו דורשים מהמחזיק שישתמש בראיה הבסיסית יותר, השטר, שבזמן זה וודאי כבר חלה ראייה משתיקת המרא קמא לכל סוגי האנשים.

3) הקהילות יעקב (כך הסביר גם את ר' יונה) הסביר שחזקה זו היא ראייה כנגד המרא קמא משתיקתו, אלא שראיה זו לא נוצרה מאליה. לאחר שתקנו חכמים תקנה שזמנו של המרא קמא למחות מוגבל לשלוש שנים, תקנת הלקוחות, יודע כל מרא קמא שהשלכה לכך שלא ימחה תהיה איבוד הקרקע, כך שאם לא מחה ישנה ראייה כנגדו שמכר את הקרקע. לפי הבנה זו, ההבנה הקודמת של הגמ' נדחית לחלוטין. אמנם, גם ההבנה החדשה מדברת על ראייה משתיקת המרא קמא, אלא שזו לא ראייה

רגילה, ראייה שנוצרה מהמציאות, שאדם שתק אל מול "פולש", ונאמר שזו ראייה שמכר. זו ראייה שנוצרה מכך שתקנו חכמים שזמנו של אדם למחות מוגבל ואדם שעבר את הזמן למחאה, ע"פ תקנת חכמים, זו ראייה.

ה) בדעת הרא"ש יש שתי הבנות אפשריות. 1) חזקה זו היא תקנת חכמים שאומרת ששיבת אדם בקרקע שלוש שנים כבעלים יוצרת לו בעלות על הקרקע, גם אם לא יציג שטר בדין. מכיוון שהרגשה זו של הקונה, לאחר שלוש שנים, שהוא הבעלים ואף אחד לא יכול להוציא אותו מהקרקע ולכן אין צורך בשטר יותר כראיה, היא הרגשה אמיתית ויש לה תוקף דיני. לפי הבנה זו, ההבנה הקודמת של הגמ' נדחית לחלוטין. הגמ' בהבנתה החדשה מבינה יסוד חדש, שהחזקה היא מכח הישיבה כבעלים, שלוש שנים. 2) אם נאמר שהבנתו כנמוקי יוסף, כבר בארנו את הבנתו (הכוונה היא להבנה השנייה, "שלנו")

